

УДК 330.15:397
JEL Classification Q01, Q26, R11, R58

Ільїна М. В.
Шпильова Ю. Б.

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИСТЕМИ СТАЛОГО РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Стаття присвячена обґрунтуванню сутнісних характеристик системи сталого рекреаційного природокористування на сільських територіях України з метою підвищення ефективності використання природних рекреаційних ресурсів з одночасним урахуванням соціальних та екологічних функцій рекреаційної діяльності. Рекреаційне природокористування визначено як економічну діяльність, спрямовану на раціональне використання природних рекреаційних ресурсів для надання послуг з оздоровлення та відпочинку населення. Виконує низку економічних, соціальних та екологічних функцій, які відіграють важливу роль у підвищенні якості життя населення та сприяють досягненню цілей сталого розвитку. Обґрунтовано, що рекреаційне природокористування тісно пов'язане з рекреаційно-туристичною сферою, яка стала невід'ємною частиною економіки більшості країн світу. Попит на рекреаційні й туристичні послуги постійно збільшується завдяки глобалізації, соціально-економічним і технологічним факторам, що актуалізує необхідність розробки комплексних заходів, спрямованих на збереження та відновлення рекреаційних ресурсів, їх раціональне й ефективне використання. У цьому контексті визначено основні стратегічні цілі розвитку сфери туризму та рекреації на сільських територіях і складові системи сталого рекреаційного природокористування. Обґрунтовано доцільність забезпечення ефективної взаємодії важелів запропонованої системи (організаційного, фінансово-економічного, правового, інформаційно-комунікаційного та інших). Визначено показники ефективності системи сталого рекреаційного природокористування та доведено актуальність подальших наукових досліджень у частині розробки механізмів узгодження інтересів різних природокористувачів.

Ключові слова: сільська територія, рекреаційне природокористування, сталий розвиток, рекреаційний ресурс, рекреаційно-туристична сфера, сільський зелений туризм.

Постановка проблеми. Просторовою основою рекреаційного природокористування є сільські території як такі, що превалюють у структурі територій більшості країн світу. Сучасні наукові концепції поєднують соціальний розвиток сільських територій з економічно ефективним багатofункціональним виробництвом та забезпеченням їх екологічного благополуччя. Виходячи з потреб рекреаційного природокористування, сільська територія – це фізико-географічний та економічний простір, який виник унаслідок перетворення людиною природного ландшафту на багатofункціональну територіальну систему, природне рекреаційне середовище, просторово-ресурсний базис для виробництва послуг і місце життєдіяльності людських спільнот, що включає рекреаційну інфраструктуру. Сталий розвиток такої території означає виконання економічних функцій (виробництво продовольства, сировини) та продукування громадських благ (збереження місцевої культури, соціального контролю над територією, історично освоєних ландшафтів, надання рекреаційних послуг, відтворення населення, поліпшення якості життя) за умови підтримання екологічної рівноваги.

Ключовою умовою забезпечення сталого розвитку сільських територій є узгодження інтересів усіх зацікавлених у рекреаційному природокористуванні сторін з метою максимально ефективного використання ресурсів, їх збереження, задоволення рекреаційних потреб населення та недопущення соціальних і економічних конфліктів. Зацікавленими у використанні рекреаційних ресурсів сторонами, інтереси яких слід ураховувати неодмінно та в першу чергу, є територіальні громади, котрі володіють цими ресурсами або на території яких

вони розташовані, а також підприємства та фізичні особи, що в межах чинного законодавства надають послуги оздоровлення й відпочинку, місцеві мешканці. Вивчення зазначених питань актуалізується в умовах реформи децентралізації влади в Україні завдяки її потужному впливові на загальний розвиток сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних і практичних підходів до забезпечення сталого розвитку сільських територій зробили фахівці Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» О. Веклич, І. Бистряков, М. Хвесик, Є. Хлобистов, Я. Остафійчук, В. Куценко та інші. У своїх численних працях вони розкривають ідеологічні засади сталого розвитку, намагаються поєднати теоретичні концепти із сучасними практичними підходами до забезпечення соціально-екологічного розвитку суспільства, зважаючи на специфіку національної економіки, цілі адміністративної реформи та євроінтеграційні наміри України [3, 4, 9, 11]. Особливої актуальності такі дослідження набувають з огляду на процеси децентралізації та їх вплив на розвиток сільських територій. Однак поза увагою залишаються питання соціально-екологічного розвитку сільської території як єдиної соціо-еколого-економічної системи та пов'язані з цим можливості активізації економічного потенціалу села.

Рекреаційне природокористування є предметом вивчення багатьох українських науковців. Відповідні розробки пов'язані з теоретичним обґрунтуванням різноманітних понять, що стосуються виробництва й надання послуг оздоровлення та відпочинку (С. Нездоймінов, В. Липчук, Г. Шимечко, С. Кузик, М. Рутинський, Ю. Зінько) [2, 8, 10], оцінки економічної ефективності сільського туризму (Г. Черевко), інституційного забезпечення його розвитку (І. Литвин, С. Киристюк, М. Лук'янова) [7] та проблем територіальної організації (Н. Андреєва) [1]. Теоретичні питання визначення сутності та функцій рекреаційного природокористування на сільських територіях досліджує М. Костриця [5], формування організаційно-економічних засад його розвитку – В. Липчук та Н. Липчук [6]. Попри значну кількість і різноманітність досліджень рекреаційного природокористування та сфери туризму, низці основних теоретико-методологічних формулювань та визначень бракує чіткості й уніфікованості.

Метою статті є визначення сутнісних характеристик формування системи сталого рекреаційного природокористування на сільських територіях України з метою сприяння підвищенню ефективності використання природних рекреаційних ресурсів. Для досягнення зазначеної мети поставлені й розв'язувалися такі завдання: обґрунтувати значення сільських територій для рекреаційного природокористування; визначити сутність рекреаційного природокористування, його місце в загальній системі та розробити механізм її формування на прикладі сільських територій.

Виклад основного матеріалу. У контексті даного дослідження просторовою основою рекреаційного природокористування є сільські території, які превалюють у структурі територій більшості країн світу. На відміну від застарілого підходу до сприйняття сільських територій як ресурсної бази агропромислового виробництва сучасні наукові концепції (багатофункціональності сільського господарства, інтегрального територіального, сільського регіонального розвитку) поєднують соціальний розвиток з економічно ефективним багатофункціональним виробництвом та забезпеченням екологічного благополуччя сільських територій. Це створює теоретичне підґрунтя для формування сільських територій як цілісних соціо-еколого-економічних систем, принципами розвитку яких є комплексність, багатгалузевість, самообілізація, екологізація та децентралізація.

Рекреаційне природокористування як економічна діяльність, спрямована на раціональне використання природних рекреаційних ресурсів для надання послуг з оздоровлення та відпочинку населення, виконує низку економічних, соціальних та екологічних функцій, що відіграють важливу роль у підвищенні якості життя населення та сприяють досягненню цілей сталого розвитку. Рекреаційне природокористування тісно пов'язане з рекреаційно-туристичною сферою, яка стала невід'ємною частиною економіки більшості країн світу. Попит на рекреаційні й туристичні послуги постійно збільшується завдяки глобалізації, соціально-

економічним і технологічним факторам (розвитку транспортної інфраструктури, електронного зв'язку й телекомунікацій, зростанню мобільності населення), що актуалізує необхідність розробки комплексних заходів, спрямованих на збереження та відновлення рекреаційних ресурсів, їх раціональне й ефективне використання.

Слід зауважити, що рекреаційне природокористування на сільських територіях не обмежується сільським туризмом та його різновидами, а включає також діяльність інших суб'єктів – підприємств, установ, організацій, фізичних осіб, що освоюють рекреаційні ресурси, організовують, виробляють та надають рекреаційні послуги і продукти; органів влади та місцевого самоврядування, спрямовану на захист, охорону, відновлення навколишнього природного середовища з метою збереження рекреаційних ресурсів та залучення рекреантів.

Під рекреаційними ресурсами слід розуміти «поєднання компонентів природи, соціально-економічних чинників і культурних цінностей, що виступають як умови задоволення рекреаційних потреб людини. До рекреаційних ресурсів належать території та окремі об'єкти, що можуть бути використані для відпочинку і лікування людей, відновлення їхніх фізичних і духовних сил» [12, с. 94]. Рекреаційні ресурси при цьому поділяють на природні (клімат, земля, вода, ландшафти, пейзажі, печери, об'єкти флори та фауни, парки, заповідники та ін.), культурно-історичні (культурні, історичні, археологічні, архітектурні пам'ятки) та соціально-економічні (економіко-географічне розташування, розвиток транспортної мережі, рівень економічного розвитку території, структура населення та людський капітал тощо).

Рекреаційно-туристичний потенціал території – це сукупність наявних природних, інфраструктурних, матеріально-технічних та інших ресурсів, які використовуються або можуть бути використані для виробництва та надання населенню послуг оздоровлення й відпочинку. Будь-яка територія чи країна постійно характеризується більшою або меншою невідповідністю між туристично-рекреаційним потенціалом і обсягом, структурою та ефективністю його використання. Мета сталого розвитку рекреаційно-туристичної сфери полягає в забезпеченні максимального використання, розвитку та відтворення відповідних ресурсів з одночасним урахуванням соціально-економічних потреб і екологічних обмежень.

Формування системи сталого рекреаційного природокористування передбачає розробку та реалізацію відповідної стратегії, якою, за І. Безуглим, можна вважати «обґрунтування стратегічної мети розвитку природокористування та похідних від неї цілей, спрямованих на створення програмних дій, визначення їх пріоритетності та окреслення часових рамок реалізації в залежності від внутрішніх та зовнішніх умов» [2, с. 89]. Реалізація такої стратегії, на думку авторів, має сприяти розвитку рекреаційно-туристичних систем, а основним методом реалізації стратегії їх еколого-економічного розвитку повинні бути цільові державні та регіональні програми.

Розв'язання системних проблем у сфері рекреаційної діяльності на сільських територіях полягає в розробці та реалізації стратегічно орієнтованої державної та регіональної політики, основними завданнями яких має бути визначення туризму й рекреації пріоритетними напрямками розвитку держави; упровадженні ефективних організаційно-економічних механізмів розвитку підприємств з надання послуг сільського туризму, інструментів залучення інвестицій для розбудови інфраструктури з метою зменшення антропогенного навантаження на рекреаційні території; реалізації інформаційно-маркетингових заходів.

Умовами сталого розвитку рекреаційно-туристичної сфери є: забезпечення координуючої ролі регіональних органів влади в управлінні рекреаційно-туристичною сферою у співпраці з органами місцевого самоврядування та на засадах державно-приватного партнерства; концентрація ресурсів на пріоритетних завданнях розвитку сфери; формування регіональних та локальних інформаційних систем щодо послуг сфери та їх інтеграція до загальнонаціональної системи; запровадження інституту професійних асоціацій (створення мережі організацій, які об'єднують суб'єктів господарювання, котрі надають туристично-рекреаційні послуги, у тому числі на сільських територіях, що характеризуються певними особливостями ведення цього виду бізнесу); узгодження позицій щодо необхідності розроблення стандартів надання послуг у сфері сільського туризму; розвиток територій, які мають туристично-рек-

реакційне значення.

До основних стратегічних цілей розвитку сфери туризму та рекреації на сільських територіях з урахуванням їх сучасного стану і тенденцій розвитку належать:

- створення конкурентоспроможного туристичного продукту (послуги) на умовах чіткої диференціації його видів та адаптації до вимог і очікувань споживачів;

- забезпечення ефективного й комплексного (економічного, соціального та екологічного) використання наявного рекреаційно-туристичного потенціалу, розв'язання проблем рекреаційного природокористування й охорони навколишнього природного середовища, удосконалення територіальної структури сфери з метою розвитку туристично-рекреаційних територій;

- підвищення якості інфраструктури та середовища рекреаційних територій, поліпшення їх матеріально-побутового забезпечення шляхом застосування кластерних моделей та державно-приватного партнерства;

- поширення інформації про рекреаційні та туристичні послуги, створення інформаційно-туристичних центрів локального значення;

- сприяння підвищенню ефективності діяльності суб'єктів господарювання шляхом проведення інформаційно-роз'яснювальної та консультаційної роботи;

- допомога в розробленні та узгодженні національних стандартів надання туристично-рекреаційних послуг у частині регулювання впливу діяльності сфери на навколишнє природне середовище та природні рекреаційні й туристичні ресурси;

- організація системи якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників сфери сільського зеленого туризму, навчання та освіта для організаторів бізнесу, зокрема в частині дотримання екологічної безпеки, стандартів екологічно орієнтованого виробництва, раціонального, ощадливого й ефективного використання природних ресурсів, шляхів мінімізації впливу виробництва на довкілля, залучення екологічних інновацій;

- мобілізація членів об'єднаних територіальних громад, лідерів громадської думки, представників місцевого самоврядування з метою формування узгодженої позиції щодо переваг та перспектив розвитку сфери туризму й курортів у межах визначених територій, розроблення місцевих стратегій розвитку територій з урахуванням наявного природно-рекреаційного й туристичного потенціалу, визначення шляхів заохочення та стимулювання створення і розширення підприємств з надання послуг сільського зеленого туризму, застосування дієвих інструментів захисту і збереження чистого довкілля як ключової умови розвитку сфери.

Для досягнення зазначених стратегічних цілей необхідно створення привабливого інвестиційного клімату на сільських територіях; упровадження міжгалузевої координації та міжрегіональної кооперації для забезпечення раціонального використання рекреаційних ресурсів і підвищення ефективності витрат державного й місцевого бюджетів на природоохоронні цілі; об'єднання зусиль органів державної та регіональної влади, місцевого самоврядування, підприємств, інститутів громадянського суспільства (громадських організацій).

Основні складові системи сталого рекреаційного природокористування на сільських територіях включають: нормативно-правове регулювання сфери, розвиток туристичної інфраструктури, забезпечення раціонального використання природних рекреаційних ресурсів, розвиток людських ресурсів, маркетингову та інформаційну діяльність.

Нормативно-правове регулювання сфери передбачає лібералізацію та ефективне регулювання підприємництва шляхом скасування ліцензування туроператорської діяльності; скасування обов'язкової та заохочення добровільної категоризації готелів та інших засобів тимчасового розміщення туристів; створення сприятливих умов для організації та функціонування малих підприємств у сфері сільського зеленого туризму і рекреації (ухвалення нормативно-правових актів, що регулюють діяльність сільських зелених садіб та передбачають пільгове оподаткування доходу таких підприємств).

Розвиток туристичної інфраструктури включає: забезпечення комплексного розвитку сільських територій завдяки створенню сприятливих умов для залучення інвестицій на роз-

будову інфраструктури, у тому числі туристичної та рекреаційної; формування мережі туристичних і туристично-інформаційних центрів; розвиток державно-приватного партнерства (між регіональними органами влади, об'єднаними територіальними громадами, представниками бізнесу, громадськими організаціями, вітчизняними та міжнародними донорами) шляхом упровадження проектного підходу до створення об'єктів туристичної інфраструктури та надання якісних і конкурентоспроможних послуг.

Забезпечення раціонального використання природних рекреаційних ресурсів, збереження здатності природних комплексів та їх елементів до відновлення передбачає заходи, спрямовані на регулювання інтенсивності туристичних потоків на територіях, привабливих для туристів, особливо цінних у рекреаційному відношенні; контроль за станом природних рекреаційних ресурсів, попередження їх виснаження та забруднення. Цьому сприятимуть створення Державного кадастру природних курортних територій та Державного кадастру природних лікувальних ресурсів, регулярний збір та аналіз інформації про стан природних рекреаційно-туристичних ресурсів, удосконалення системи показників обрахунку обсягів туристичної та рекреаційної діяльності, регулярний моніторинг стану навколишнього природного середовища, природних рекреаційних ресурсів, екологічної ситуації на туристичних територіях та в місцях масового відпочинку населення.

Розвиток людських ресурсів потребує вдосконалення системи професійної підготовки фахівців рекреаційно-туристичної сфери та інших, супутніх сфер діяльності; навчання та розвиток навиків підприємницької діяльності серед мешканців сільських територій з метою їх заохочення до створення садиб сільського зеленого туризму; надання консультаційної, інформаційної допомоги для ведення бізнесу; сприяння створенню професійних асоціацій власників сільських садиб зеленого туризму.

Маркетингова й інформаційна політика розвитку туризму та рекреацій на сільських територіях України передбачає: розроблення й реалізацію регіональної маркетингової стратегії просування послуг сфери; широке інформування громадськості про економічні та соціальні переваги рекреаційно-туристичного освоєння території, розвиток підприємництва з метою виробництва та надання туристичних послуг населенню, поширення позитивних прикладів розвитку сільських територій завдяки провадженню рекреаційно-туристичної діяльності. Включає пропаганду серед підприємців, представників громад та органів самоврядування, місцевих лідерів громадської думки щодо визначального впливу екологічного стану території, багатства природних рекреаційних ресурсів, якості навколишнього природного середовища на забезпечення попиту на туристичні послуги, зростання туристичної привабливості території та, як наслідок, прибутку місцевих підприємців і надходжень до бюджетів ОТГ.

У частині маркетингової діяльності необхідне створення національної мережі територій, що мають рекреаційно-туристичне значення (області, райони, території), відображення за її допомогою актуальної та вичерпної інформації про туристичні й рекреаційні ресурси сільських територій України, об'єкти культурної спадщини, природно-заповідного фонду, туристично-екскурсійних маршрутів. Окремим напрямом заходів є маркетинг та просування туристичного продукту сільських садиб, що надають послуги у сфері туризму.

Стратегія сталого розвитку рекреаційного природокористування на сільських територіях ґрунтується на органічному поєднанні та інтеграції викладених вище пріоритетів рекреаційного природокористування та сільського розвитку. Відповідно система сталого рекреаційного природокористування передбачає застосування цілісного підходу до формування і впровадження обґрунтованої політики на всіх рівнях – національному, регіональному й територіальному та за умови забезпечення міжгалузевих, міжтериторіальних і міжсекторальних зв'язків.

Міжгалузеві взаємозв'язки в системі сталого рекреаційного природокористування на сільських територіях включають міжгалузеву координацію та системний розвиток складових сфери туризму й рекреації: туристичної діяльності (туроператорів, турагентів), послуг з тимчасового розміщення туристів (санаторії, пансіонати, будинки відпочинку, готелі, сільські

садиби), транспорту, послуг установ культури й туристичних інформаційних центрів.

Міжтериторіальні взаємозв'язки передбачають: міжрегіональну кооперацію, досягнення рівномірного та збалансованого розвитку туристичних регіонів, територій і зон; активну взаємодію на рівнях регіонів (економічних районів), адміністративних областей та районів, об'єднаних територіальних громад, курортів, рекреаційних і туристичних територій.

Міжсекторальні взаємозв'язки включають здійснення типізації рекреаційних територій, визначення спеціалізації курортів та пріоритетних видів туризму й рекреації для розвитку на рівні окремої території, району, області. До таких видів туризму й рекреації відносяться екологічний (зелений), етнічний, сільський, культурно-пізнавальний, подієвий, лікувально-оздоровчий, гірський, спортивний, освітній тощо. Цей вид взаємодії також включає створення системи стратегічного планування розвитку різних видів туризму та рекреації з урахуванням соціально-економічних умов життєдіяльності на конкретних територіях та наявних туристично-рекреаційних ресурсів.

З метою впровадження системи сталого використання рекреаційних ресурсів сільських територій України необхідно забезпечити ефективну взаємодію її важелів:

- організаційного (проектний підхід, державно-приватне партнерство, формування кластерів, спільні проекти об'єднаних територіальних громад, фінансова співучасть громад);
- фінансово-економічного (інвестиційні фонди, цільові державні субсидії, мікрокредити, програми лояльності, податкові преференції підприємцям, що відновлюють території чи об'єкти рекреаційного значення);
- правового (добровільна загальна та екологічна стандартизація й сертифікація закладів сфери);
- інформаційно-комунікаційного (організація туристично-інформаційних центрів, мережі, рекламно-інформаційних кампаній);
- нарощування людського потенціалу (дорадництво для підприємців-початківців та членів громад, освіта і навчання для працівників сфери, мобілізація членів громад, лідерів громадської думки, представників місцевого самоврядування з метою формування узгодженої позиції щодо переваг та перспектив розвитку рекреаційного природокористування).

Правовий важіль орієнтований на дотримання вимог нормативно-правових актів органів державної, регіональної влади та місцевого самоврядування в частині регулювання використання природних рекреаційних ресурсів з метою їх збереження та відновлення. Включає внесення змін до Податкового кодексу України щодо цільового спрямування коштів, отриманих від сплати туристичного збору, запровадження диференційованої ставки останнього на розсуд органів місцевої влади, встановлення пільгової ставки податку для підприємців у сфері сільського зеленого туризму. Такі заходи сприятимуть надходженню коштів до бюджетів територіальних громад для розвитку туризму і рекреації.

Організаційний важіль спрямований на забезпечення партнерських відносин та ефективною співпраці між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємцями, громадськістю, іншими зацікавленими сторонами з питань, що стосуються раціонального використання природних рекреаційних ресурсів. Інструменти організаційного механізму включають:

- регіональні та місцеві плани конкретних заходів, спрямованих на збереження, відновлення та раціональне використання природних рекреаційних ресурсів сільських територій;
- моніторинг ефективності заходів;
- цільові та регіональні програми розвитку рекреаційно-туристичної сфери;
- договори, що укладаються з цією метою, у тому числі між об'єднаними територіальними громадами, громадами та підприємцями, підприємцями та органами влади (державно-приватне партнерство), громадами чи підприємцями та донорськими організаціями.

Фінансово-економічний важіль має забезпечувати одночасно функціонування ефективною й конкурентоспроможною рекреаційно-туристичною сфери й дотримання принципів сталого розвитку сільських територій. Основними інструментами дієвості механізму є:

- залучення інвестицій для розвитку сфери;
- пряма економічна допомога підприємствам, що надають послуги сільського зеленого туризму (запровадження пільгової ставки оподаткування та спрощеної системи звітування суб'єктів підприємницької діяльності, надання субсидій, кредитів на пільгових умовах, допомога в отриманні грантів міжнародних організацій, коштів недержавних цільових фондів);
- допомога у фінансовому оздоровленні підприємств сільського зеленого туризму;
- сприяння впровадженню сучасних інформаційних та маркетингових технологій у сільському туризмі, залучення підприємств до регіональних та національних інформаційних туристичних мереж.

Особливістю природоохоронного важеля, спрямованого на гарантування екологічної безпеки територій та раціональне використання рекреаційних ресурсів, є відповідність його цілей інтересам зацікавлених сторін, насамперед місцевих мешканців та виробників послуг оздоровлення й відпочинку, для яких власне чисте довкілля та природне різноманіття є одночасно і ресурсом, і середовищем існування. Інструменти дії цього важеля включають:

- контроль за використанням природних рекреаційних ресурсів;
- адміністративну відповідальність за їх забруднення (відшкодування збитків, завданих внаслідок забруднення, виснаження, руйнування, деградації ресурсу);
- стимулювання використання в рекреаційній діяльності енергоощадних, екологічно орієнтованих технологій та систем виробництва;
- моніторинг і контроль за станом рекреаційних ресурсів та впливом досліджуваної сфери на довкілля, що потребує організації відповідних кадастрів, системи обліку, аналізу та прогнозування.

Показники ефективності системи сталого рекреаційного природокористування включають такі:

- економічні (внесок сфери у ВВП, її рентабельність, обсяг інвестицій);
- соціальні (зайнятість і безробіття серед місцевого населення, міграція, обсяг наданих послуг);
- природоохоронні (освоєння та відновлення рекреаційних територій і ресурсів, їх використання та охорона, оптимізація територіального розміщення об'єктів, благоустрій територій);
- екологічної безпеки (забрудненість атмосферного повітря, порушення природоохоронного режиму, вимог щодо використання водних, земельних, лісових ресурсів);
- інституціональні (ухвалені законодавчі акти, співпраця зацікавлених сторін);
- комунікативні (поінформованість та участь громадськості в ухваленні рішень).

Для оцінки ефективності використання рекреаційних ресурсів на сільських територіях можуть застосовуватися такі динамічні показники: кількість туристів та рекреантів, що відпочивають (оздоровлюються) у межах визначеної території протягом року; кількість суб'єктів туристичної діяльності (підприємств, що надають послуги сільського зеленого туризму) та фінансово-економічні показники їх діяльності; обсяг надходжень до місцевих бюджетів від сплати туристичного збору; обсяг надходжень до зведеного бюджету (податки та збори) від діяльності суб'єктів туристичної діяльності та супутніх видів діяльності; кількість робочих місць на підприємствах сільського зеленого туризму та супутніх сфер; обсяг надходжень від плати за використання природних ресурсів та забруднення довкілля; фізико-хімічні показники стану природних рекреаційних ресурсів (рівень забруднення, деградації, виснаження ресурсів за видами). Аналіз сукупності цих параметрів дає змогу визначити перспективи та особливості не лише рекреаційного природокористування в межах певної території, але і її соціально-економічного розвитку загалом. Складність розробки таких програмних документів, у свою чергу, зумовлює доцільність наукового, інституційного, інформаційного забезпечення цього процесу, а також участі громадських рад, створених у структурі органів влади та місцевого самоврядування.

Висновки. Стратегія сталого розвитку рекреаційного природокористування на сільсь-

ких територіях передбачає органічне поєднання та інтеграцію зазначених вище пріоритетів, а відповідна система – застосування цілісного підходу до формування і впровадження обґрунтованої політики на всіх рівнях – національному, регіональному й територіальному та за умови забезпечення міжгалузевих, міжтериторіальних і міжсекторальних зв'язків.

Важливою особливістю рекреаційного природокористування є використання залучених ресурсів спільно з іншими видами природокористувачів. Тому ключовою умовою забезпечення сталого розвитку сільських територій є узгодження інтересів усіх зацікавлених у рекреаційному природокористуванні сторін з метою максимально ефективного використання ресурсів, їх збереження, задоволення рекреаційних потреб населення та недопущення соціальних і економічних конфліктів. Зацікавленими у використанні рекреаційних ресурсів сторонами, інтереси яких слід враховувати неодмінно та в першу чергу, є територіальні громади, котрі володіють цими ресурсами або на території яких вони розташовані, а також підприємства та фізичні особи, що в межах чинного законодавства надають послуги оздоровлення й відпочинку, місцеві мешканці. Процес узгодження потреб усіх зацікавлених сторін та природокористувачів є обов'язковим елементом регіональних та місцевих програм розвитку сільських територій у частині використання рекреаційних ресурсів. Відповідну функцію рекомендовано покласти на органи влади, місцевого самоврядування та створені в їх структурі довідні органи, що об'єднують представників бізнесу і громадськості, які можуть мати протилежні інтереси.

Механізми узгодження інтересів різних природокористувачів у частині використання рекреаційних ресурсів різних типів та в умовах реформи децентралізації влади в Україні є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Андреева Н. Сучасна організація аграрного туризму в Україні як перспективний напрям розвитку сільських територій / Н. Андреева, С. Нездоймінов, І. Дишловий // Економіст. – 2011. – №7 (297). – С. 25–28.
2. Безуглий І.В. Імперативи розробки стратегії еколого–економічного розвитку рекреаційно–туристичних систем / І.В. Безуглий // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2014. – № 3 (27). – С. 84–90.
3. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С.О. Лизуна; ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 72 с.
4. Концептуальні засади соціально–екологічного розвитку сільських територій / [Бородіна О. М., Заяць Т. А., Куценко В. І. та ін.]; за наук. ред. Я. В. Остафійчука; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 48 с.
5. Костиця М. Сільський туризм: теорія, методологія, практика (етноісторичний туристичний кластер «Древлянська земля»): [монографія] / М.М. Костиця; ред. Є. І. Хадаківський, Ю. С. Цал-Цалко; Житомирський держ. технологічний ун-т. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 196 с.
6. Липчук В. Агротуризм: організаційно-економічні засади розвитку: [монографія] / В. Липчук, Н. Липчук. – Л.: СПОЛОМ, 2008. – 160 с.
7. Литвин І. Проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в регіоні / І.В. Литвин, М.О. Нек // Регіональна економіка. – 2013. – № 2 (68). – С. 81–88.
8. Мармуль Л. Організація та розвиток аграрного туризму в регіоні: [монографія] / Л.О. Мармуль, Т.А. Пінчук. – Херсон: Айлант, 2008. – 168 с.
9. Національна парадигма сталого розвитку України / за ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., заслужений діяч науки і техніки України Б.Є. Патона. – вид. 2-ге переробл. і доповн. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. – 72 с.
10. Осадча Т. Сільський зелений туризм в Україні: окремі аспекти організації, обліку і контролю: [монографія] / Т.С. Осадча. – Херсон: Олді-плюс, 2009. – 290 с.
11. Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього: [монографія] / [М.А. Хвесик, І.К. Бистряков, Л.В. Левковська, В.В. Пилипів]; за ред. акад. НААН України М. А. Хвесика. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 465 с.
12. Ступень М.Г. Територіальна привабливість природно–рекреаційних ресурсів Житомирщини / Ступень М.Г., Андрущенко В.Ю // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 17. – Част. 4. – С. 94–97.

References:

1. Andrieieva, N., Nezdoiminov, S., & Dyshlovyi, I. (2011). Suchasna orhanizatsiia ahrarnoho turyzmu v Ukraini yak perspektyvnyi napriamok rozvytku silskykh terytorii [Modern organization of the agrarian tourism in Ukraine as the perspective trend of the development of rural areas]. *Ekonomist – The Economist*, 7 (297), 25-28 [in Ukrainian].
2. Bezuhlyi, I.V. (2014). Imperatyvy rozrobky stratehii ekolooho-ekonomichnoho rozvytku rekreatsiino-turystychnykh system [Imperatives of the development of the strategy of ecological and economic establishment of recreational and tourist systems]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menezhmentu i biznesu – The herald of Berdiansk Institute of Management and Business*, 3 (27), 84–90 [in Ukrainian].
3. Khvesyk M.A., & Lyzun S.O. (Eds.). (2015). *Ekonomichni aspekty upravlinnia pryrodnyimi resursamy ta zabezpechennia staloho rozvytku v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini* [Economic aspects of natural resources management and ensuring the sustainable development under decentralization of power in Ukraine]. Kyiv: DU “Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy” [in Ukrainian].
4. Borodina, O.M., Zaiats, T.A., & Kutsenko, V.I. (2014). *Kontseptualni zasady sotsialno-ekolohichnoho rozvytku silskykh terytorii* [Conceptual principles of social and ecological development of rural territories]. Kyiv: DU “Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy” [in Ukrainian].
5. Kostytsya, M.M., Khadakivskiy, Y.I., & Tsal-Tsalko, Yu.S. (2006). *Silskyi turyzm: teoriia, metodolohiia, praktyka (etnohistorychni turystychni klaster “Drevlianska zemlia”)* [Agricultural tourism: theory, methodology, practice (ethno-historical tourist cluster “Drevlyunsky land”)]. Zhytomyr: Zhytomyrskiy derzh. tekhnolohichnyi un-t [in Ukrainian].
6. Lypchuk, V., & Lypchuk, N. (2008). *Ahroturyzm: orhanizatsiino-ekonomichni zasady rozvytku* [Agritourism: Organizational and Economic Principles of the Development]. Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].
7. Lytvyn, I.V., & Nek, M.O. (2013). Problemy ta perspektyvy rozvytku silskoho zelenoho turyzmu v rehioni [Problems and prospects of the development of rural green tourism in a region]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economics*, 2 (68), 81-88 [in Ukrainian].
8. Marmul, L.O., & Pinchuk, T.A. (2008). *Orhanizatsiia ta rozvytok ahrarnoho turyzmu v rehioni* [Organization and development of agrarian tourism in a region]. Kherson: Ailant [in Ukrainian].
9. Paton, B.Y. (Ed.). (2016). *Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrayiny* [National paradigm of the Sustainable Development of Ukraine]. Kyiv: DU “Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy” [in Ukrainian].
10. Osadcha, T.S. (2009). *Silskyi zelenyi turyzm v Ukraini: okremi aspekty orhanizatsii, obliku i kontroliu* [Rural green tourism in Ukraine: some aspects of the organization, accounting and control]. Kherson: Oldi-plius [in Ukrainian].
11. Khvesyk, M.A., Bystriakov, I.K., Levkovska, L.V., Pylypiv, V.V. (2012). *Stalyi rozvytok: svitohliadna ideolohiia maibutnoho* [Sustainable development: worldview ideology of the future]. Kyiv: DU “Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy” [in Ukrainian].
12. Stupen, M.H., & Andrushenko, V.Y. (2016). Terytorialna pryvablyvist pryrodno-rekreatsiinykh resursiv Zhytomyrshchyny [Territorial attractiveness of the natural-recreational resources of Zhytomyr region]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu – Scientific herald of Kherson State University*, Vyp. 17 (4), 94-97 [in Ukrainian].

Mariia V. Iliina, Yuliia B. Shpyliova

Substantive features of the system of the sustainable recreational nature use on rural territories in Ukraine

In the article key characteristics of the system of the sustainable recreational natural resource management in rural areas of Ukraine are substantiated. The aim is to increase the efficiency of the natural recreational resources use taking into account social and ecological functions of the recreation enterprises. Recreational nature management is defined as an economic activity aimed at the rational use of natural recreational resources providing health and recreational services. It carries out a number of economic, social and environmental functions, which play an important role in improving the quality of life of people and contribute to the sustainable development' goals. It is substantiated that recreational nature management is closely connected with recreational and tourist areas, which became integral parts of the economy of many countries of the world. Demand for recreation and tourism services is constantly increasing due to globalization, socio-economic and technological factors, which actualizes the need to develop comprehensive measures aimed at preserving and restoring recreational resources, their rational and efficient use. In this context, the main strategic goals of tourism and recreation development in rural areas and components of the sustainable recreational nature management system are determined. The expediency of providing

an effective interaction of the developed system levels (like organizational, financial, economic, legal, information and communication, etc.) is underlined. Indicators of the sustainable recreational nature management system's efficiency are determined and the relevance of further scientific researches on the development of mechanisms to meet interests of various stakeholders is proved.

Keywords: rural territory, recreational use of the nature, sustainable development, recreational resource, recreation and tourism sector, green rural tourism.

УДК 331.101.262:316.422
JEL Classification I 18

Куценко В. І.
Гаращук О. В.

МОДЕЛЮВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГУМАНІТАРНОЇ ПАРАДИГМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розкривається роль здоров'я нації у формуванні людського капіталу, у розвитку цивілізації. Подається сутність та складові здоров'я, зокрема фізична, психічна, соціальна та духовна. Висвітлюються різні аспекти збереження та зміцнення здоров'я населення в цілому та перш за все підростаючого покоління й молоді. При цьому підкреслюється важливість зазначеного дослідження для України, де індикатори, що характеризують стан здоров'я населення, є вкрай низькими. Вказуються чинники, що зумовлюють зазначену ситуацію. Під час дослідження авторами обґрунтовані моделі, які варто реалізувати для покращення ситуації зі станом здоров'я населення України. Підкреслюється необхідність дотримання при цьому системного та комплексного підходу, створення освітнього середовища, сприятливого для формування у дітей, підлітків і молоді свідомого ставлення до свого здоров'я, до оволодіння навичками здорового способу життя.

Ключові слова: освіта, здоров'я, здоров'язбережувальні освітні технології, освітнє середовище.

«Здоров'я – це фундаментальна характеристика благополучної, прекрасної і досконалої людини.»

Платон

«Зміцнити здоров'я людини в дитинстві, не допустити, щоб дитина вступила в юність кволою і млявою, – це означає дати їй всю повноту життєвих радощів.»

В. Сухомлинський

Актуальність та дослідженість проблеми. У розбудові національної економіки на засадах сталого розвитку особливе місце посідає людський капітал. Як свідчить практика, в умовах конкурентної боротьби виграють ті виробничі колективи, які зуміли перевести свій людський ресурс у людський капітал, важливою складовою якого є капітал здоров'я. Основними складовими людського капіталу є: здоров'я, інтелект, талант, здібності до творчості, освітній рівень, професійні знання, уміння, компетентність, кваліфікація, професійний досвід тощо.

Відповідно, здоров'я – це капітал, на базі якого можливий сталий економічний розвиток. Здоров'я нації є одним з найважливіших елементів економічного, соціального та культурного розвитку цивілізації. Здоров'я буває: фізичне, психічне, соціальне, духовне. Ознаками рівня фізичного здоров'я є стан розвитку органів і систем організму; психічне здоров'я виявляється в особливості психічних процесів (збудження, емоційність, чутливість); соціальне здоров'я пов'язане зі стосунками людини із структурними одиницями соціуму (сім'єю, організаціями, з якими складаються соціальні зв'язки, праця, відпочинок, побут, соціальний захист, охорона здоров'я, безпека існування тощо); духовне здоров'я – це свідомість людини, її